

โวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา : การปริวรรต ตรวจชำระ
และการศึกษาวิเคราะห์

The Lanna Version of Vohalaabhidhammatika

Manuscripts: Transliteration, Verification and Analysis

พระครูชัยรัตน์บรรพต (ภูไทย สุรินทร)¹

Phra Khru Chairattanabanphot (Phuthai Surindon)

E-mail: watkaokeaw@gmail.com

Received: June 17, 2025 Revised: July 14, 2025

Accepted: July 27, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อปริวรรตคัมภีร์โวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา 2) เพื่อตรวจชำระภาษาบาลีในคัมภีร์โวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา และ 3) เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์โวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร จากข้อมูลปฐมภูมิคือ โวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบโวหารและภาษาที่ใช้ในอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา ซึ่งเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับการถ่ายทอดและสืบทอดในภูมิภาคล้านนา คัมภีร์โวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา เป็นเอกสารทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณค่าอย่างยิ่งในการสืบทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาเชิงอภิธรรมในดินแดนล้านนา การปริวรรตคัมภีร์ดังกล่าวเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้เนื้อหาสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้นสำหรับการศึกษาและทำความเข้าใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่ภาษาล้านนาโบราณอาจมีข้อจำกัดในการตีความซึ่งการปริวรรตเริ่มต้นจากการรวบรวมต้นฉบับที่มีอยู่และทำการตรวจชำระเพื่อให้ได้เนื้อหาที่ถูกต้องและสมบูรณ์ จึงดำเนินการถอดความและแปลภาษาให้มีความชัดเจนมากขึ้น รวมถึงปรับสำนวนให้เหมาะสมกับการศึกษาทางพระพุทธศาสนาและการใช้งานในบริบททางวิชาการ การศึกษาวิเคราะห์ในกระบวนการนี้ทำให้เห็นลักษณะเฉพาะของโวหารและสำนวนที่ใช้ในการสื่อสารหลักธรรมทางอภิธรรม ซึ่งแตกต่างจากภาษาพื้นบ้านและการแสดงเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาในบริบทอื่น

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำสำคัญ : ไวยากรณ์อักษรมาติกา; สำนวนล้านนา; การปริวรรต

Abstract

This research article aims to achieve 3 objectives: 1) to transliterate the Lanna version of *Abhidhamma Matika* for better accessibility and comprehension, 2) to examine and verify the accuracy of Pali language usage within the text, 3) to analyze the manuscript to understand its rhetorical and linguistic characteristics. It was document-based research using primary sources from the Lanna version of *Abhidhamma Matika*. The findings revealed that the rhetorical and linguistic styles used in the text reflect the literary traditions of Theravāda Buddhism transmitted and preserved in the Lanna region. The manuscript holds significant value in the preservation and dissemination of Buddhist philosophical wisdom in Lanna. The process of transliteration is crucial in making the content more accessible for study and interpretation, especially in the modern era, where ancient Lanna language may pose challenges in comprehension. The transliteration begins with the collection of existing manuscripts, followed by verification to ensure textual accuracy. Then, the content is translated and refined for clarity, with necessary adjustments to suit academic Buddhist studies. Through analytical examination, the study highlights the distinctive rhetoric and expressions used in communicating Abhidhamma principles, distinguishing them from vernacular Buddhist discourse and other religious contexts. This research not only contributes to textual clarity but also plays a role in cultural and intellectual preservation, allowing Lanna Buddhist traditions to continue thriving in Thai society.

Keywords: Abhidhammatika Rhetoric; Lanna Idioms; translation

บทนำ

คัมภีร์พระไตรปิฎก ถือเป็นคัมภีร์หลักในการศึกษา และเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาลนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาในแต่ละครั้งจะมีพระสาวกเป็นผู้ท่องจำไว้เสมอ โดยในขณะนั้นเรียกว่า “พระธรรมวินัย” เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว พระสาวกจึงมีการรวบรวมให้เป็นหมวดหมู่ ต่อมาภายหลังได้รวบรวมหลักคำสอนแบ่งเป็น 3 หมวด ประกอบด้วย พระวินัยปิฎก ว่าด้วยเรื่องกฎระเบียบสำหรับภิกษุ หรือภิกษุณี พระสุตตันตปิฎก ว่าด้วยพระสูตร หรือเรื่องราวคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาไว้ และพระอภิธรรมปิฎก ว่าด้วยหัวข้อ หรือหลักธรรมชั้นปรมาตถ์อันสูง ทั้ง 3 นี้ เรียกว่า “พระไตรปิฎก” จากหลักฐานเรื่องการบันทึกพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือพระไตรปิฎก เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นปรากฏขึ้นในการทำสังคายนาครั้งที่ 5 ที่ลังกา เมื่อ (พ.ศ.433) คือเปลี่ยน

การศึกษา หรือสืบทอดจากการท่องจำแบบมุขปาฐะเป็นการบันทึกลงในใบลานถือว่าเป็นการปฏิวัติวงการพระพุทธศาสนาครั้งสำคัญ เพราะทำให้การศึกษา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำได้อย่างกว้างขวาง และเป็นแบบแผนตรงกันยิ่งขึ้น² ต่อมาในการทำสังคายนาพระธรรมวินัย หรือพระไตรปิฎกมีมาแล้วหลายครั้ง มีทั้งที่ทำโดยคณะสงฆ์ในนิคายเถรวาท และไม่ใช้เถรวาท ทำให้การนับจำนวนครั้งที่แตกต่างกันไปตามมติของแต่ละประเทศโดยเฉพาะประเทศไทยจะนับการทำสังคายนาในอินเดีย 3 ครั้ง ที่ลังกา 4 ครั้ง และในประเทศไทยอีก 2 ครั้ง ซึ่งในการทำสังคายนาแต่ละครั้งจะมีมูลเหตุ และความจำเป็น แกนนำผู้ร่วมการสังคายนา และผู้สนับสนุน โดยรูปแบบการทำสังคายนาก็มีทั้งการชักถาม และทบทวนพระธรรมวินัยเมื่อเกิดอธิกรณ์หรือข้อสงสัยที่สำคัญๆ ตลอดจนจนถึงการแปล และการจารึกพระไตรปิฎกด้วย³

พระอภิธรรมปิฎก หรือเรียกสั้น ๆ ว่า พระอภิธรรม เป็นหมวดที่ประมวลพุทธพจน์อันเกี่ยวกับหลักธรรมที่เป็นวิชาการ ว่าด้วยเรื่องของปรมัตถธรรม (มี 4 ประการ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน) (สภาวะธรรม) ล้วน ๆ ยกตัวอย่าง เช่น เมื่อกล่าวถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ทางพระอภิธรรมถือว่าบุคคลนั้นไม่มี มีแต่สิ่งซึ่งเป็นที่ประชุมรวมกันของ จิต เจตสิก รูป เท่านั้น ส่วนที่เรียกชื่อว่า นาย ก นาย ข นั้นเรียกโดยสมมุติโวหารเท่านั้น ดังนั้นธรรมะในหมวดนี้จึงไม่มีเรื่องราวของบุคคล เหตุการณ์ หรือสถานที่ ซึ่งเป็นสิ่งสมมุติเข้ามาเกี่ยวข้อง

ดังนั้นเมื่อพระบรมศาสดาเสด็จขึ้นไปเทตนาพระอภิธรรมบนดาวดึงส์เป็นเพียงข้อความปรากฏในอรรถกถาเท่านั้น และคัมภีร์อรรถกถาก็แต่งหลังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานเรื่องเทตนาพระอภิธรรมในดาวดึงส์สวรรค์จะเป็นพุทธภายิตแสดงไว้ในพระสูตรใดพระสูตรหนึ่ง หรือแสดงไว้ในพระวินัย ก็จะเป็นหลักฐานที่ดีที่สุด แต่น่าเสียดายพระสูตรต้นตอปิฎกทั้ง 5 นิกาย และพระวินัยปิฎกทั้งหมดทุกคัมภีร์ไม่เคยปรากฏเรื่องนี้เลย แต่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถารุ่นหลัง ซึ่งไม่ทราบที่ท่านพระอรรถกถาจารย์ไปค้นหลักฐานมาจากไหน⁴ สำหรับในโลกมนุษย์นั้น พระองค์ได้ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรเป็นองค์แรก คือในระหว่างที่ทรงแสดงธรรมอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นพอได้เวลาปิณฑบาท พระองค์ก็ทรงเนรมิตพุทธนิมิตขึ้นแสดงธรรมแทนพระองค์ แล้วพระองค์ก็เสด็จไปปิณฑบาทในหมู่ชนชาวอูตตรกुरु เมื่อปิณฑบาทเสร็จแล้วก็เสด็จไปยังป่าไม้จันทน์ซึ่งอยู่ในบริเวณป่าหิมวันต์ใกล้กับสระอนินดาตเพื่อเสวยพระกระยาหาร โดยมีพระสารีบุตรเถระมาเฝ้าทุกวันแต่อย่างไรก็ตามพระอภิธรรม เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงในชีวิตประจำวัน เป็นอภิธรรมในชีวิตประจำวัน ที่เป็นจิต เจตสิกและรูป เช่น เห็น มีจริง เป็นอภิธรรม คือ เป็นจิตเห็น ได้ยินมีจริง เป็นอภิธรรม เป็นจิตได้ยิน เสียง มีจริง เป็นอภิธรรม คือ รูป เป็นต้น จึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งที่

² เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาคาร, ๒๕๑๓). หน้า ๔๖.

³ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จำลองศิลป์, ๒๕๔๙). หน้า ๔๑.

⁴ เสถียร โพธิ์นันทะ. **ปัญหาเรื่องพระอภิธรรม**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕). หน้า ๗๙.

ชาวพุทธสาวกทุกคนจำเป็นต้องศึกษาและเข้าใจ คัมภีร์ไบเบิลทางพระพุทธศาสนาในยุคล้านนามีหลักฐานปรากฏชัดเจน และควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ในจำนวนคัมภีร์ภาษาล้านนาที่มีการปริวรรตและแปลเพื่อนำองค์ความรู้มาศึกษามีจำนวนไม่น้อย ดังเช่น พุทธตำนานพระเจ้าเสียบโลก เป็นต้น แต่ก็ยังมีคัมภีร์ภาษาล้านนาอีกจำนวนมาก ที่ยังไม่ได้นำมาปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ทางการศึกษาพระพุทธศาสนาให้แพร่ขยายกว้างขวาง คัมภีร์เหล่านี้ได้มีการเก็บรักษาไว้ที่หอธรรมคัมภีร์ของวัดต่างๆ ทั่วเขตภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่คู่กับจังหวัดลำปางมาตั้งแต่อดีต ได้มีคัมภีร์ไบเบิลอันเป็นคัมภีร์อภิธรรมและเก็บรักษาไว้อย่างสมบูรณ์ ผู้วิจัยได้ไปศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคัมภีร์ไบเบิลที่จารึกคำสอนของพระพุทธศาสนา และได้พบคัมภีร์สำคัญฉบับหนึ่งของวัดพระธาตุลำปางหลวง คือ ไหวหารอภิธัมมมาติกา แบบนิสสัย จารเมื่อจุลศักราช 1143 ตรงกับพุทธศักราช 2324 อายุได้ 241 ปี จำนวน 8 ผูกลานผู้จารคัมภีร์นั้น ชื่ออุเทนภิกขุ หรืออุเทนโนภิกขุ คัมภีร์ไหวหารอภิธัมมมาติกาเป็นข้อความซึ่งนำมาจากพระอภิธรรมปิฎก แต่การแปลนั้นเป็นการแปลแบบยกศัพท์ของจินตกรล้านนา ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจเป็นอย่างยิ่งเพราะคัมภีร์ไหวหารอภิธัมมมาติกาจารด้วยตัวอักษรล้านนา ซึ่งผู้วิจัยจะนำคัมภีร์ไหวหารอภิธัมมมาติกาของอุเทนภิกขุ มาทำการปริวรรต ให้เป็นภาษาไทย ตรวจชำระภาษาบาลี ให้ถูกต้องตามหลักบาลีไวยากรณ์ที่ใช้เป็นหลักสูตรในการศึกษาปัจจุบัน โดยเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเฉพาะพระอภิธรรมปิฎก/คัมภีร์อัฐสาลี/ฎีกาอภิธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง และให้ได้เนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่ศึกษาในเรื่องต่าง ๆ จึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจที่จะนำคัมภีร์ไหวหารอภิธัมมมาติกาปริวรรต และตรวจชำระภาษาบาลี เรียบเรียง รวมทั้งศึกษาวิเคราะห์เทียบเคียงกับคัมภีร์อภิธรรม ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมสร้างองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคัมภีร์ไบเบิลทางล้านนาอันเป็นภูมิปัญญาของล้านนาที่เป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนาชั้นสูงในทางวิชาการสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อปริวรรตคัมภีร์ไหวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา
- 2) เพื่อตรวจชำระภาษาบาลีในคัมภีร์ไหวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา
- 3) เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์ไหวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ไหวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา : การปริวรรตตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์” ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังต่อไปนี้

ก. การปริวรรต ตรวจชำระคัมภีร์โฆหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนาให้เป็นภาษาไทย/รวมถึง
ด้านเนื้อหา/ภาษา/สภาวะธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์โฆหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา โดยเทียบเคียงกับ
อภิธัมมปิฎก อรรถกถาอภิธัมม อนุฎีกาอภิธัมม คัมภีร์อัญญาสาสนี คัมภีร์อภิธัมมตถสังคหะ

ข. นำข้อมูลที่ได้มาจัดเป็นหมวดหมู่ให้เป็นระบบของมหาวิทยาลัย

ค. ศึกษาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ง. นำเสนอการวิจัยให้อาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบให้คำแนะนำ

จ. นำคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิมาปรับปรุงแก้ไขให้เกิดความถูกต้อง
สมบูรณ์ตามรูปแบบ

ฉ. สรุปและนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม หลักการ จากเอกสาร วารสาร สื่อสิ่งพิมพ์ ข้อมูลจาก
อินเทอร์เน็ต และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาประมวลเพื่อกำหนด
นิยาม ขอบเขตเนื้อหา การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย และเป็นโครงสร้างของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ให้
สอดคล้องกับประเด็นปัญหา วัตถุประสงค์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. **ปริวรรตคัมภีร์โฆหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา** พบว่า อภิธัมมเป็นธรรมที่ยอด
เยี่ยมและเป็นวิสัยของพระสัมพันธัญญะท่านนั้นจะทรงรู้ 2) อภิธัมมเป็นธรรมที่เกินกว่าธรรมสามัญ และบาง
แห่งไม่ใช่พระพุทธรูปทั้งหมดโดยถูกแต่งตั้งใหม่ประมาณ 100 ปีหลังพุทธกาล (สังคายนาครั้งที่ 3) ความ
ย่อเล่าว่า พระราชาที่ 7 พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปโปรด พระมารดาซึ่งสถิตในสวรรค์ชั้นดุสิตและเกิดเป็น
เทพบุตรพระนามว่า “สันดุสิตเทพบุตร” โดยในการแสดงธรรมครั้งนี้ก็มีเหล่าเทวดาและพรหมหลายแสน
โกฏิมาร่วมรับฟังด้วย ซึ่งทรงแสดงด้วย วิตถารนัย หรือแสดงโดยพิสดารตลอดระยะเวลาครบไตรมาส 3
เดือน ส่วนในการแสดงที่มนุษย์โลกนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรเถระในเวลาเช้าของทุกวัน
และทรงแสดงด้วยสังเขปนัย (คือ โดยย่อ) เสร็จแล้ว จึงเสด็จกลับไปยังเทวโลกอีกในแต่ละวัน จนครบ 3
เดือนในพรรษาที่ 7 นั้นเอง ซึ่งคัมภีร์โฆหารอภิธัมมมาติกา สำนวนล้านนา ชุดนี้ มีจำนวน 8 ผูก รวม
ทั้งหมด 481 หน้าลาน จำแนกเป็น ผูกที่ 1 จำนวน 65 หน้าลาน ผูกที่ 2 จำนวน 66 หน้าลาน ผูกที่ 3
จำนวน 61 หน้าลาน ผูกที่ 4 จำนวน 62 หน้าลาน ผูกที่ 5 จำนวน 68 หน้าลาน ผูกที่ 6 จำนวน 52 หน้า
ลาน ผูกที่ 7 จำนวน 54 หน้าลาน และผูกที่ 8 จำนวน 53 หน้าลาน

ผู้จาร หรือ แต่ง อุเทนภิกขุ นครลำปาง มีเจ้าภาพศรัทธาหลัก คือ หมื่นสุทธา และญาติพี่น้อง
สร้างถวายไว้ในพระศาสนา ซึ่งมีผลการดำเนินการดังนี้

ผลการปริวรรต ผูกที่ 1 หน้าลานที่ 1 พอยกมาเป็นตัวอย่าง เอก สมัย ภควา เทเวสุ วิหริติ ตาว
ตีเสสุ ปาวิจจตตกมฺพฺเลปณฺทุกมฺพลลิลาย ๗ ตตรโฆ ภควา เทวานํ ตาวตีसानํ อภิธมฺมกถํ กเถสิ ๗ ในกาล
คาบ 1 เมื่อพระพุทธเจ้าเราได้เป็นพระนาคพระนาม 70 วัสสา อันถ้วน 7 นั้น พระพุทธเจ้าก็เข้าวัสสาใน
เมืองฟ้าดาวติงสาณัน อยู่เหนือหินป้อนทุกมพลลิลาย อันเป็นราชอาณาจักรแห่งพญาอินท อันมีที่ใกล้เกล้า

ไม้ปาริกัสต์ ในดาวตึงสาที่นั่นแล้ว พระพุทธเจ้าก็เทศนาอภิธรรมมาแก่วรรณทั้งหลายมีต้นว่า สรีรมา
 มายาเทวปุตต์ตนอันเป็นแม่เป็นพระชนก ก็ตั้งมาติกาไปด้วยไวยะอาทิบาทต้นว่า กุสลาธมฺมา อกุสลาธมฺมา
 อพฺยาคตาธมฺมา ดังนี้แล ธมฺมา อันว่าธมฺมทั้งหลาย

ผลการปริวรรต ผูกที่ 2 หน้าลานที่ 1 พอยกมาเป็นตัวอย่าง

ปริตติวารมมณาธมฺมา มหคฺคตารมมณาธมฺมา อปฺปมาณารมมณาธมฺมา นี้พระพุทธเจ้าเข้าวัส
 สานในดาวตึงสาสวรรค์เทวโลกก็เทศนาอภิธรรมมามาติกาด้วยลำดับมาเถิงปริตติวารมมณาติกาอันนี้
 พระพุทธเจ้าก็เทศนาว่า ธมฺมา อันว่าภาวธมฺมทั้งหลายอันทรงยังภวะแห่งตนใช้สัตตใช้ชีวะ เปนปรมัตถ
 ธมฺม ปริตติวารมมณาธมฺมา อันมีปริตติวารธมฺมาเปนอารมณ์ เอกันตะได้จิตตูปาท 25 คือกามาวจรวิบาก 26
 ปัญจทวาราวจรชนคหจิตตูปาท 1 อเนกกันตะได้กามาวจรจิตตูปาท 29 คือกุสละ 14 กามาวจรกุสละ 8 สเหตุ
 กามาวจรกิริยา 8 มโนทวาราวจรชนะ 1 รูปาวจรกุสละอันเปนอภิญาณ 1 รูปาวจรกิริยา 1 แลธมฺมา อันว่า
 ภาวธมฺมทั้งหลาย มหคฺคตารมมณา อันมีอัปมาณธมฺมเปนอารมณ์ เอกันตะได้โลกุตตร

ผลการปริวรรต ผูกที่ 3 หน้าลานที่ 1 พอยกมาเป็นตัวอย่าง

เมื่อนั้นยังมีพ่อค้าผู้ 1 มีปกติโลภมากนัก บรู้อุณณาปุคคละผู้ใด มันก็แสวงไปขายของค้า มันว่า
 เจ้าทั้งหลายจงมาถือเครื่องประดับสวยสงวาลแห่งนี้ไว้ประดับลูกหลายเทอะ ว่าอัน เมื่อนั้นกุมมารีหน้อยผู้
 นั้นหันก็ใครได้สวยสงวาลเครื่องประดับอันนั้น จึงกล่าวว่า ดูกรอย่าเปนเจ้า จงซื้อเครื่องประดับอันนี้หื้อแก่ข้า
 เทอะ ว่าอัน เมื่อนั้น ยากกล่าวว่า ดูกรหลายรักแห่งยา ราทัง 2 นี้ก็เป็นคนทุกขไร้เชญุใจตาย บ่มีสิ่งซื้อบได้
 แลหลายรัก อธิว่าอัน เมื่อนั้นนางกุมมารีว่า ไตลราละไว้บ่หอนบอโรคคักเทือนา จงหื้อแล้วพะโยชนะแก่
 ผู้ข้าเทอะ รากักเอาไตลแลควรรค่าแลกเอาชะแล ที่นั้นอย่าเถ้าแก่จิงร้องเรียกพ่อค้ามาดูแล้วหื้อไตลลูกนั้น
 กล่าววว่า เจ้าจงเอาไตลลูกนี้หื้อเครื่องประดับอันนั้นเสียหน้อย 1 แก่น้องเจ้า

สรุปได้ว่าคัมภีร์ไวยาหารอภิธรรมมาติกาสำนวนล้านนา เป็นหนึ่งในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่
 แต่งขึ้นในรูปแบบคำสอนสังเขปของพระอภิธรรม โดยถ่ายทอดผ่านภาษาและไวยาหารเฉพาะของล้านนา มี
 ลักษณะกึ่งตำรากึ่งคำเทศน์ กล่าวด้วยภาษาล้านนาที่มีรสไวยาหารละเมียดละไม และแฝงความเข้าใจทาง
 อภิธรรมในเชิงพื้นถิ่นการปริวรรตคัมภีร์ไวยาหารอภิธรรมมาติกาสำนวนล้านนา ไม่ใช่เพียงการถอดอักษรหรือ
 แปลภาษา หากแต่เป็นการถอดรหัสภูมิปัญญาทางศาสนา ที่ถ่ายทอดด้วยภาษาล้านนา ผ่านไวยาหารที่ผูกโยง
 ศรัทธา ปัญญา และวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่างแนบแน่น การทำให้คัมภีร์นี้กลับมามีชีวิตอีกครั้งในรูปแบบ
 ที่อ่านและศึกษาได้ในปัจจุบัน จึงเป็นการอนุรักษ์ทั้งพุทธธรรมและภาษาไทยถิ่นล้านนา ให้ดำรงอยู่ในโลก
 วิชาการและการปฏิบัติศาสนกิจอย่างยั่งยืน

2. ตรวจชำระภาษาบาลีในคัมภีร์ไวยาหารอภิธรรมมาติกาสำนวนล้านนา พบว่า วิธีการ
 ชำระภาษาบาลีในคัมภีร์ไวยาหารอภิธรรมมาติกาสำนวนล้านนาที่ปรากฏในใบลานให้ถูกต้องตามหลักบาลี
 ไวยากรณ์ที่ใช้เป็นหลักสูตรในการศึกษาปัจจุบัน และเพื่อเก็บความมรดกของภาษาโบราณดั้งเดิม ผู้วิจัย

ได้อธิบายความเพิ่มเติมโดยได้ทำเชิงอรรถเอาไว้การตรวจชำระภาษาบาลีในคัมภีร์ไวยากรณ์อภิมมมาติกา
สำนวนล้านนาที่ปรากฏในโบราณให้ถูกต้องตามหลักบาลีไวยากรณ์ที่ใช้เป็นหลักสูตรในการศึกษาปัจจุบัน
ให้ถูกต้องกับเนื้อหาในพระอภิธรรมปิฎก/คัมภีร์อัฐฐสาสนี/ฎีกาอภิธรรม/อนุฎีกา/ปกรณ์วิเสสและ
อภิมมตถสังคหะ

ผลการชำระ เอกั สมยั ภควา เทเวสุ วิหริติ ดาวดีเสสุ ปาโรจตุตถกมุเลปณุกุมพลลิลาย⁵
ฯ ตตรโห ภควา เทวานัง ดาวดีसानัง อภิธมมกถัง กเถสิ ฯ ในกาลคาบ 1 เมื่อพระพุทธเจ้าเราได้เป็นพระนान
ประมาณ 70 วัสสา อันถ้วน 7 นั้น พระพุทธเจ้าก็เข้า วัสสาในเมืองฟ้าดาวตังसानัง อยู่เหนือหินปณุก
กัมพลลิลาย อันเป็นราชอาสนาทิพพ์แห่งพญาอินท์ อันมีที่ไกลเกล้าไม้ป่าริจัตต์ ในดาวตังสาที่นั่นแล้ว
พระพุทธเจ้าก็เทศนาอภิธมมาแก่เทวดาทังหลายหมายมีต้นว่า สริมหามาयाเทวปุตตตันอันเป็นแม่เป็น
ประธาน ก็ตั้งมาติกาไปด้วยไวยยะอาทิบาทต้นว่า กุสลาธมมา อกุสลาธมมา อพุยาตากาธมมา⁷ ดังนี้แล ธม
มา อันว่าธมมทั้งหลาย

ผลการชำระ นมัสการอันนอมนบครบยากทำด้วยทวารทัง 3 แห่งข้าอันธมมกถิกวัตถุ จุงมี
แท้ยาคลาตอยาคลาแก่ข้าเทอะ ตสฺส ภควโต แก่พระเจ้าตนนั้น อันพะกอบด้วยสรีโสภาคยะอันเป็น
อุฏฐารภิเสส อเสโต⁸ ตนข้าเสียยังข้าเล็กคือกิเลสที่อเสสหลอในสันตาระ ด้วยปริยมัคคญาณ⁹ทัง 4 สม
มาสมพุทฺธสฺส ตนตริสฺสรูญเยยธมมด้วยตนด้วยดี มีต้นว่า ปถมณานอันพะกอบด้วยอาณุภาวะ ปณณม
เจตนาอันผู้เข้าได้กทำนี้ จุงที่อหายอนตรายในตน คือพยาธิกิเลส อยู่สวัสติมีปัญญาารู้แจ้งด้วยถากก็เทศนาวิ
ปากมาติกาอันถ้วน 3 ตามไวยยะอันพระพุทธเจ้าหากเทศนามาว่า วิปากาธมมา วิปากาธมมธมมา เนววิ
ปากนวิปากธมมา ธมมา¹⁰ ดังนี้แล ธมมา อันว่าปรมตถภาวธมมทั้งหลาย

ผลการชำระ ปรมตถะจัดเข้าในโลเกยโลเกุตตรธมม บเวณด้วยไวยยะตั้งจักกล่าวไปพายหน้านี้
เทอะ อุปาทีณฺณูปาทานียา ธมมา ออนุปาทีณฺณูปาทานียา ธมมา ออนุปาทีณฺณูปาทานียา ธมมา¹¹ฯ ธมมา
อันว่าภาวธมมทั้งหลาย ใช้สัตตชชีวะ อุปาทานียา ธมมา อันเป็นอุเปตกัมม ถือเอาด้วยภาวะอันเป็นผล
คือว่าอันเป็นอารมณ์แก่อุปาทาน ธมมา อันว่าภาวธมมแห่งตน ออนุปาทีณฺณูปาทานียา อันอุเปตกัมม
ถือเอาด้วยภาวะเป็นผล คืออุปเป็นอารมณ์แก่อุปาทาน ธมมา อันว่าภาวะอันนัภชาชญ์เพิงทรงด้วยภาวะ
ออนุปาทีณฺณ ออนุปาทานียา อันอุเปตกัมมถือเอาด้วยภาวะเป็นผล คืออุปเป็นอารมณ์แก่อุปาทานแล ใน
บทปถมนั้นได้โลเกยวิปาก 32 เจตสิก 35 กัมมชรูป 18 ในทุติยบทกฏได้โลเกยกุสละ 12 กิริยา

⁵ ปาโรจตุตถกมุเล ปณุกุมพลลิลาย

⁶ ๗ วัสสา

⁷ กุสลา ธมมา อกุสลา ธมมา อพุยาตากา ธมมา

⁸ อเสโต

⁹ อริยมัคคญาณ

¹⁰ วิปากา ธมมา วิปากธมมธมมา เนววิปากนวิปากธมมธมมา

¹¹ อุปาทีณฺณูปาทานียา ธมมา ออนุปาทีณฺณูปาทานียา ธมมา ออนุปาทีณฺณูปาทานียา ธมมา

สรุปได้ว่าการตรวจชำระภาษาบาลีในคัมภีร์โฆหารอภิมมมาติกาสำนวนล้านนา เป็นกระบวนการสำคัญในการฟื้นฟูและรักษาความถูกต้องของต้นฉบับให้สอดคล้องกับคัมภีร์บาลีดั้งเดิม โดยเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระอภิธรรมซึ่งมีศัพท์เฉพาะและโครงสร้างประโยคที่ซับซ้อน การตรวจชำระจึงต้องอาศัยทั้งความรู้ทางภาษาบาลี พระพุทธศาสนา และบริบทของภาษาไทยถิ่นล้านนา การตรวจชำระภาษาบาลีในคัมภีร์โฆหารอภิมมมาติกาสำนวนล้านนา ไม่ได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อความถูกต้องเชิงภาษาเท่านั้น แต่ยังเป็นการรักษา “สาระของธรรมะ” ที่ซ่อนอยู่ในถ้อยคำเหล่านั้นให้คงอยู่ครบถ้วนถูกต้อง และเข้าใจได้ในบริบทปัจจุบัน ด้วยการอ้างอิงจากคัมภีร์หลักทางพระพุทธศาสนา และใช้วิธีวิชาการที่รอบคอบ ผลจากการตรวจชำระนี้จึงมีคุณูปการต่อการศึกษาศาสนาและวรรณกรรมล้านนาในเชิงลึก ทั้งในแง่ศาสนาและภาษาอย่างแท้จริง

4.3 วิเคราะห์คัมภีร์โฆหารอภิมมมาติกาสำนวนล้านนา พบว่า อภิมมมาติกา เป็นคัมภีร์ไบลาน จารด้วยอักษรไท-ยวน หรือ อักษรล้านนา ที่ขึ้นต้นด้วยคำ ภาษาบาลี ทำนองยกเป็นอุทเทสบทหรือ บทตั้ง แล้วอธิบาย ขยายความหมายจากคำอุทเทสนั้น ๆ ด้วยผลความเป็นภาษาล้านนา เพื่อเทศนาให้ผู้ฟังเข้าใจหลักธรรมนั้น ๆ กระจ่าง จึงมีการยกอุทเทสนั้น เรื่องราวประกอบสาระที่กำลังกล่าวโดยพิสดาร การแต่งคัมภีร์อภิมมมาติกานี้ ปรากฏล้านนาเรียกว่า “คัมภีร์โฆหาร” ซึ่งจะแตกต่างจากวิธีจารึกอภิมมมาติกาที่แปลจากคำภาษาบาลีชนิดคำต่อคำ คือการแปลโดยพยัญชนะ ซึ่งวิธีเรียบเรียงคัมภีร์ลักษณะนี้ เรียกว่า “คัมภีร์นิสสัย” ดังนั้น คัมภีร์นี้จึงมีนามว่า “โฆหารอภิมมมาติกา” แปลว่า การอธิบายหัวข้อธรรมในพระอภิธรรม โดยเฉพาะ คัมภีร์อภิมมมาติกานี้ที่จำแนกข้อธรรมเป็นชุด ๆ 2 รูปแบบ ดังนี้ รูปแบบที่ 1. รวมธรรมะชุดละ 3 หัวข้อเข้าด้วยกัน เรียกว่า “ติกมาติกา” ซึ่งมีจำนวน 22 ชุด นับรายชื่อได้ 66 หัวข้อ รูปแบบที่ 2 รวมธรรมะชุดละ 2 หัวข้อเข้าด้วยกัน เรียกว่า “ทุกมาติกา” ซึ่งมีจำนวน 142 ชุด นับรายชื่อได้ 284 หัวข้อ สรุปในอภิมมมาติกานี้ มี 164 ชุดธรรมจำนวน 350 มาติกา หรือ หัวข้อธรรม

คัมภีร์โฆหารอภิมมมาติกาสำนวนล้านนา ผู้จาร หรือ แต่ง อุเทนภิกขุ นครลำปาง มีเจ้าภาพศรัทธาหลัก คือ หมื่นสุทธา และญาติพี่น้อง สร้างถวายไว้ในพระศาสนา แต่งในปี จุลศักราช 1143 (พ.ศ. 2324) เดือน 10 ตั้งแต่ แรม 11 ค่ำ เสร็จสิ้น ประมาณ เดือน 12 วัตถุประสงค์การแต่ง ตั้งความปรารถนาขอให้เกิดและบรรลुพระนิพพาน ในยุคศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย์

ลักษณะการแต่ง เป็นการบรรยายเนื้อหาในคัมภีร์อภิมมมาติกานี้ ซึ่งเป็นปกรณ์แรกในอภิธรรมปิฎก ทำนองเทศนาโฆหาร เริ่ม จากผูกที่ 1 เริ่มจาก กุสลติก ดิกมาติกา ชุดที่ 1 ต่อเนื่องไปจนถึงผูกที่ 8 สุตตันติกทุกมาติกา ชุดที่ 42 ขยเมญาณทุกะ ซึ่งผู้เรียบเรียงได้เขียนบรรยายธรรมต่อเนื่องกันไปตามหัวข้อมาติกาที่กล่าวค้างไว้ในผูกก่อน ๆ โดยมีได้กำหนดเป็นชุดหมวดธรรมนั้น ๆ ให้จบลงในแต่ละผูก

ผูกที่ 1 มีจำนวน 65 หน้าลาน สาระสำคัญเล่าถึงต้นกำเนิดอภิธรรมว่า เกิดจากเมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ในพรรษาที่ 7 หลังแสดงยมกปาฏิหาริย์ ก็เสด็จขึ้นไปจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ประทับที่แท่นบัณฑุกัมพล ไต้โคนไม้ปาริฉัตร เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา คือ พระนางสิริมหามายา ผู้ที่วางศตหลังประสูติพระสิทธัตถะได้ 7 วัน ไปอุบัติเป็นเทพบุตร ชื่อ สันคูลิตเทพบุตร ในสวรรค์ชั้นคูลิต ครั้งนั้น

พระพุทธเจ้าทรงแสดงอภิธรรม โปรดเทวบริษัท มีพระอินทร์และพุทธมารดาเป็นประธาน ตลอดพรรษากาล ในหมู่นี้ เริ่มแสดงตั้งแต่กุสลติกมาติกา มีกุสลา ฌมมา เป็นต้น

ผูกที่ 2 มีจำนวน 66 หน้าลาน ในผูกที่ 2 ผู้จารก็เริ่มสาระสำคัญ ด้วยมาติกาที่ 13 คือ ปริตตารัมมณตีกะ เช่น ปริตตารมมณา ฌมมา ธรรมทั้งหลายอันมีปริตตารัมมา(กามาวจร) เป็นอารมณัมมหคคตารมมณา ฌมมา สภาวะธรรมที่มีมหัคคตะ (รูปาวจรอรูปรูปรวจร) เป็นอารมณ อปุปมาณารมมณา ฌมมา. สภาวะธรรมที่มีอุปมาณะ (โลกุตตระ)เป็นอารมณ พร้อมกับคำอธิบายธรรมมาติกากลุ่มนี้ ว่าเมื่อใด บุคคลไม่ว่า หญิง หรือ ชายชวนชวายเป็นทาน รักษาศีล เจริญภาวนาสมาสมา เมื่อ นั้น มีกามาวจรเป็นอารมณ เมื่อใด บุคคลทั้งคฤหัสถ์ หรือนักบวชเจริญกัมมัฏฐาน พร้อมกับรักษาศีล เจริญภาวนา พังธรรมไม่ได้ขาด ก็ได้บรรลุสมาบัติ 8 เป็นต้น

ผูกที่ 3 มีจำนวน 61 หน้าลาน มีสาระสำคัญต่อจากผูกที่ 2 ว่า พ่อค้าเอาถาดทองคำลูกนั้นมาขีดด้วยเข็ม ก็รู้ว่า เป็นทองคำแท้มีค่ามาก แต่แกลังตีราคาผิดให้ต่ำว่า มีค่าเท่ากับครึ่งเมล็ดถั่ว หรือเท่ากับกากกนิก หนึ่ง แล้วทำท่าไม่ยอมขายได้ โยนออกไปที่พื้นดิน ด้วยคิดว่า เดียวจะกลับมาเอาใหม่ เมื่อ นั้น หน่อพุทธจักรโพธิสัตว์ ก็เข้าไปขายของทางตรอกนั้น ไปถึงบ้านย่าหลาน กุมาริหลานน้อยยังอยากได้เครื่องประดับอยู่ ก็เรียกโพธิสัตว์มา แล้วนำถาดใบนั้นออกมาให้ตีราคา โพธิสัตว์ก็รู้ว่า เป็นทองคำอันมีค่ายิ่งนัก เป็นต้น

ผูกที่ 4 มีจำนวน 62 หน้าลาน มีสาระสำคัญต่อจากผูกที่ 3 กลุ่มที่ 10. มหันตรุกะ ชุดที่ 4 จิตตสัมปยุตตทูกะ จิตตสมุပ္ยุตตา ฌมมา สภาวะธรรมที่สัมปยุตด้วยจิต จิตตวิปยุตตา ฌมมา สภาวะธรรมที่วิปยุตจากจิต เรื่อยไปถึง ทุกมาติกา ชุดแรก กลุ่มที่ 13 ปิฎฐิทูกะ ทุกมาติกาชุดที่ 18 สรณทูกะ สรณา ฌมมา สภาวะธรรมที่เป็นเหตุให้สัตว์ร้องไห้ อรณา ฌมมา สภาวะธรรมที่ไม่เป็นเหตุให้สัตว์ร้องไห้... ตามด้วย ทุกมาติกาที่ 11. อุปาทานโคจจกะ 12. กิเลสโคจจกะ 13. ปิฎฐิทูกะ เป็นต้น

ผูกที่ 5 มีจำนวน 68 หน้าลาน มีสาระสำคัญต่อจากผูกที่ 4 ได้แก่ เมื่อพระมหากัสสปะ ออกจากนิโรธสมาบัติ ไปโปรดหญิงชวณายากจน นางได้ถวายข้าวคั่ว พรารณาวา ขอให้ได้เห็นธรรมที่ท่าน บรรลุพระเถระ ให้พร เหว่ โหตุ แต่เกิดเหตุที่นางมีงูเห่าออกมาฉกนาง ก่อนสิ้นใจนางระลึกถึงบุญที่ถวายข้าวคั่วแก่พระมหากัสสปะ ก็สิ้นใจ ไปอุบัติเป็นเทพธิดาบนสวรรค์ ลงมาปรนนิบัติบิดกवादเสนาสนะให้ท่าน แต่พระเถระไล่ให้หนีไป เธอเสียใจร้องไห้ เสียงได้ยินด้วยโสตทิพย์ พระพุทธเจ้าจึงทรงมาโปรด เทพธิดาให้มีใจยินดี ประเด็นต่อจากนั้น แสดงมาติกา ข้อ วิชชูปมทูกะ วิชชูปมา ฌมมา ธรรมที่เปรียบเหมือนสายฟ้า เป็นต้น

ผูกที่ 6 มีจำนวน 52 หน้าลาน มีสาระสำคัญต่อจากผูกที่ 5 โดย เริ่มต้น สุตตันติกทุกมาติกา ที่ 18 โสวจัสสตาทูกะ คือ โสวจัสสตา จ ความเป็นผู้ว่าง่าย กลยาณमितตตา จ ความเป็นผู้มีมิตรดี ในข้อ กลยาณमितตตา นี้ ได้ยกนิทานเรื่องเด็กน้อย 2 คน แข่งเล่นลูกข่างกัน คนที่ 1 เป็นลูกตระกูลสัมมาทิฐิ อีกคน เป็นลูกตระกูลมิจฉาทิฐิ เพราะได้เพื่อนดี คบเพื่อนดี เด็กคนที่ 2 จึงรอดจากการถูกภัยภัยจับกิน ดังความต่อไปนี้ “กลยาณमितตตา จ อันว่าภาวะแห่งบุคคลอันผู้มีมิตรผู้ดีเป็นสหายนั้น ได้กุศลละ 21 เป็นต้น

ผู้ท่ 7 มีจำนวน 54 หน้าลาน มีสาระสำคัญต่อจากผู้ท่ 6 เริ่มทุกมาติกาที่ 24 อาชชวทุกะ อาชชวโ จ ความซื่อตรง มทุทโ จ ความอ่อนโยน ดังคำว่ “อชชวโ จ อันว่สภาวะแห่งปกคละอันซื่อ ด้ โสภณสาธาณเจตสิกกายชุตตา กระทำตนเป็นอันซื่อ จิตตชุตตา กระทำใจเป็นอันซื่อ บบังคัปลับเลี้ยว กุ หก ด้วยใจเป็นตั้งโพธิสัตต์เจ้าไปค้แก้วและเครื่องประดับจิม ทานเทวทัตต์ปางนั้ เจ้าก็แ้วไปด้วยล้ดับ ไปถึงย่าหลานเอาไศลค้มาต่อแลกเครื่องประดับในนั้ มหาสัตต์เจ้ามีใจอันซื่อ บบังคัปลับไว้ เจ้าก็หื้อช่า ย่าหลานนั้ว่ ไศลค้ควรรค้มากนั้แก่แล ของข้บ่พอแ้วค้ของเชือย่าหลานแลว่อัน เป็นต้น

ผู้ท่ 8 มีจำนวน 53 หน้าลาน มีสาระสำคัญต่อจากผู้ท่ 7 ทุกมาติกาที่ 36 สีลสัมปทาทุกะ สีลสัมปทา จ ความสมบรูณ์แห่งศีล และ ทิฏฐีสัมปทา จ ความสมบรูณ์แห่งทิฏฐิ ซึ่งศีลสัมปทา ด้กล่าว มาในผู้ท่ 7 ต้นเรื่องผู้ท่ 7 จึง เริ่มที่ ทิฏฐีสัมปทา ดังนี้ “อันว่สภาวะอันบอรวมวลแห่งสัมมาทิฏฐิได้ ปัญญ นทริยะ ไนยะ 1 ด้จตุกมุคิปัญญา แท้แล ปัญญินทริยะเจตสิกเป็นในญาณสัมปยุตตคามาวจระ เป็นติ เหตุกปฏิสันธิกาละแก่ เป็นตั้งวังคิเสธร ไปได้เป็นอรหันตาเทือนั้ ยังเป็นพราหมณ์ถือมิจฉาทิฏฐิ คีอว่รู่ มนต์ใส้ใจว่พะเล็ฐยั้งนั้แก่ เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. **ปริวรรตคัมภีร์โฆหารอภิมมาติกาสำนวนล้านนา** อภิธรรมเป็นธรรมที่ขุดเยี่ยมและ เป็นวิสัยของพระสัพพัญญูเท้านั้จะทรงรู่ อภิธรรมเป็นธรรมที่เกินกว่าธรรมสามัญ และบางแห่งไม่ใช้พระ พุทธพจน์ทั้งหมดโดยถูกแต่งขึ้นใหม่ประมาณ 100 ปีหลังพุทธกาล (สังคายนาครั้งที่ 3) ความย่อเลว่ว่ พรรยาที่ 7 พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปโปรด พระมารดาซึ่งสถิตในสวรรค์ชั้นดุสิตและเกิดเป็นเทพบุตรพระ นามว่ “สันดุสิตเทพบุตร” โดยในการแสดงธรรมครั้งนั้ก็มีเหล่าเทวดาและพรหมหลายแสนโกฏิมารู้อมรับ ฟังด้วย ซึ่งทรงแสดงด้วย วิตถารนัย หรือแสดงโดยพิสดารตลอดระยะเวลาครบไตรมาส 3 เดือน ส่วนใน การแสดงที่มนุษย์โลกนั้ พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรเถระในเวลาเช้าของทุกวัน และทรงแสดง ด้วยสังเขปนัย (คือ โดยย่อ) เสร็จแล้ว จึงเสด็จกลับไปยังเทวโลกอีกในแต่ละวัน จนครบ 3 เดือนในพรรยาที่ 7 นั้เอง ซึ่งคัมภีร์โฆหารอภิมมาติกา สำนวนล้านนา ชุดนั้ มีจำนวน 8 ผู้ก รวมทั้งหมด 481 หน้าลาน จำแนกเป็น ผู้ท่ 1 จำนวน 65 หน้าลาน ผู้ท่ 2 จำนวน 66 หน้าลาน ผู้ท่ 3 จำนวน 61 หน้าลาน ผู้ท่ 4 จำนวน 62 หน้าลาน ผู้ท่ 5 จำนวน 68 หน้าลาน ผู้ท่ 6 จำนวน 52 หน้าลาน ผู้ท่ 7 จำนวน 54 หน้า ลาน และผู้ท่ 8 จำนวน 53 หน้าลาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาจักรพันธ์ สุระเตโช (สุระ โปธา)¹² ด้ศึกษาคุชฎินิพนธ์เรื่อง “คัมภีร์อภิมมาสำนวนล้านนา : การปริวรรต ตรวจชำระและการศึกษา วิเคราะห์” จากการศึกษา พบว่ คัมภีร์อภิมมาสำนวนล้านนา จารึกโดยคัณธิยารัศสะภิกขุ วัดสูงเม่น เมื่อ จุลศักราช 1228 มีจำนวน 7 ผู้ก 403 หน้าลาน เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคั้ยิ่งอีกฉบับ

¹² พระมหาจักรพันธ์ สุระเตโช (สุระโปธา). “คัมภีร์อภิมมาสำนวนล้านนา : การปริวรรต ตรวจชำระและการ ศึกษาวิเคราะห์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๖๔).

หนึ่งของล้านนา ที่มีอายุถึง 154 ปี เป็นการเขียนเพื่ออธิบายคัมภีร์อิทธิธรรม 7 คัมภีร์ โดยมีวิธีการเขียนเป็นทั้งแบบนิสสัยและโวหาร แบบนิสสัยมีการยกคำที่เป็นบาลีมาเป็นตัวแม่บท แล้วจึงแปลความหมายเป็นส่วนวนโวหาร บางแห่งมีการอธิบายความเพิ่มเติมโดยยกบาลีมาเพียงบทเดียวเท่านั้น

2. ตรวจชำระภาษาบาลีในคัมภีร์โวหารอิทธิมมาติกาสำนวนล้านนา วิธีการชำระภาษาบาลีในคัมภีร์โวหารอิทธิมมาติกาสำนวนล้านนาที่ปรากฏในใบลานให้ถูกต้องตามหลักบาลีไวยากรณ์ที่ใช้เป็นหลักสูตรในการศึกษาปัจจุบัน และเพื่อเก็บความงดงามของภาษาโบราณการตรวจชำระภาษาบาลีในคัมภีร์โวหารอิทธิมมาติกาสำนวนล้านนา เป็นกระบวนการสำคัญในการฟื้นฟูและรักษาความถูกต้องของต้นฉบับให้สอดคล้องกับคัมภีร์บาลีดั้งเดิม โดยเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระอิทธิธรรมซึ่งมีศัพท์เฉพาะและโครงสร้างประโยคที่ซับซ้อน การตรวจชำระจึงต้องอาศัยทั้งความรู้ทางภาษาบาลี พระพุทธศาสนา และบริบทของภาษาไทยถิ่นล้านนา การตรวจชำระภาษาบาลีในคัมภีร์โวหารอิทธิมมาติกาสำนวนล้านนา ไม่ได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อความถูกต้องเชิงภาษาเท่านั้น แต่ยังเป็นการรักษา “สาระของธรรมะ” ที่ซ่อนอยู่ในถ้อยคำเหล่านั้นให้คงอยู่ครบถ้วน ถูกต้อง และเข้าใจได้ในบริบทปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาภิรมย์คุณ อัสมาลี (พັນนาวา)¹³ ทำวิจัยเรื่อง “มัลลยวัตตุ-ทีปนี : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์” จากการศึกษาพบว่า คัมภีร์มีวิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและการจารต้นฉบับวิธีการจารลงในใบลาน ข้อผิดพลาดในการจาร ลักษณะของไวยากรณ์รวมทั้งวิธีการเชื่อมเนื้อหา และสรุปผลการวิจัยว่า ผู้แต่งคัมภีร์มัลลยวัตตุทีปนีถูกา ได้รวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์ต่างๆ มาปรับปรุงและแต่งเสริมเพื่อความ แต่ความหมายยังคงเดิม ในคัมภีร์นี้ผู้แต่งนำเอาเนื้อหาสาระมาจากคัมภีร์มาเลยยเทวดเถรวัตตุมาอธิบายเนื้อความหลักคำสอนที่มีอยู่ในพระพุทธ-ศาสนา เช่น เรื่อง บุญ บาป นรก และสวรรค์ ซึ่งเป็นหลักจริยธรรมให้คนทำความดี ละเว้นความชั่วทำให้ผู้อ่านมีความรู้เกี่ยวกับการทำความดี ที่เน้นมากที่สุด ในคัมภีร์นี้คือ ทานบารมี ได้แก่ การให้ทาน และการฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในวันเดียว

3. วิเคราะห์คัมภีร์โวหารอิทธิมมาติกาสำนวนล้านนา อิทธิมมาติกา เป็นคัมภีร์ใบลานจารด้วยอักษรไท-ยวน หรือ อักษรล้านนา ที่ขึ้นต้นด้วยคำ ภาษาบาลี ทำนองยกเป็นอุทเทสบท หรือ บทตั้ง แล้วอธิบาย ขยายความหมายจากคำอุทเทสนั้นๆ ด้วยพลความเป็นภาษาล้านนา เพื่อเทศนาให้ผู้ฟังเข้าใจหลักธรรมนั้น ๆ กระทั่ง จึงมีการยกอุทาหรณ์ เรื่องราวประกอบสาระที่กำลังกล่าวโดยพิสดาร การแต่งคัมภีร์อิทธิมลักษณะนี้ ปราชญ์ล้านนาเรียกว่า “คัมภีร์โวหาร” ซึ่งจะแตกต่างจากวิธีจารอิทธิมที่แปลจากคำภาษาบาลีชนิดคำต่อคำ คือการแปลโดยพยัญชนะ ซึ่งวิธีเรียบเรียงคัมภีร์ลักษณะนี้ เรียกว่า “คัมภีร์นิสสัย” ดังนั้น คัมภีร์นี้จึงมีนามว่า “โวหารอิทธิมมาติกา” แปลว่า การอธิบายหัวข้อธรรมในพระอิทธิธรรม โดยเฉพาะ คัมภีร์อิทธิมสังคณี ที่จำแนกข้อธรรมเป็นชุด ๆ 2 รูปแบบ ดังนี้ รูปแบบที่ 1. รวมธรรมะชุดละ 3 หัวข้อเข้าด้วยกัน เรียกว่า “ติกมาติกา” ซึ่งมีจำนวน 22 ชุด นับรายชื่อได้ 66 หัวข้อ แบบที่ 2 รวมธรรมชุด

¹³ พระมหาภิรมย์คุณ อัสมาลี (พັນนาวา). “มัลลยวัตตุทีปนี : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บาลี). (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๔๙).

ละ 2 หัวข้อเข้าด้วยกัน เรียกว่า “ทุกมาติกา” ซึ่งมีจำนวน 142 ชุด นับรายข้อได้ 284 หัวข้อ สรุปในธัมมสังคณี มี 164 ชุดธรรมจำนวน 350 มาติกา หรือ หัวข้อธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาปุรณะชาตเมโธ (โพธิ์นอก)¹⁴ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “คัมภีร์วิสุทธิมรรคคัคคณัฐ : การชำระและการศึกษาวิเคราะห์” ผลการวิจัยพบว่า ในการปริวรรตนั้นยังมีส่วนที่บกพร่องบ้างโดยมากเป็นเรื่องอักษรที่มีลักษณะคล้ายกันหรือออกเสียงใกล้เคียงกัน ส่วนเนื้อหาของธรรมที่พระสารทสสัยกมาอธิบายนั้นมักเป็นการอธิบายเสริมคัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกา คัมภีร์วิสุทธิมรรคจุฬฎีกา หรืออธิบายสรุปให้เห็นเนื้อความส่วนนั้นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้ง่ายต่อการกำหนดจดจำ

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่อง “โวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา : การปริวรรต ตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์” ทำให้สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ

1. **ความหมายและความสำคัญของคัมภีร์ โวหารอภิธัมมมาติกาสำนวนล้านนา** เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาท้องถิ่นล้านนา ที่นำ “มาติกา” หรือหัวข้อธรรมในพระอภิธรรมมาเรียบเรียงเป็นภาษาไทยถิ่นล้านนามีลักษณะเป็น “วรรณกรรมสังเขป” ใช้โวหารง่าย ช้า และมีจังหวะ ทำให้จดจำและถ่ายทอดได้ง่ายเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นการปรับธรรมะให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน

2. **การปริวรรต** เป็นการถอดอักษรธรรมล้านนา (ตัวเมือง) ให้เป็นอักษรไทยกลางต้องอาศัยความเข้าใจอักขระล้านนา เสียงภาษาถิ่น และการเปรียบเทียบกับต้นฉบับบาลีมุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาทั่วไปสามารถเข้าถึงเนื้อหาได้ โดยไม่ทำลายเอกลักษณ์ของภาษาดั้งเดิม

3. **การตรวจชำระ** ตรวจสอบความถูกต้องของถ้อยคำบาลีที่ปรากฏในคัมภีร์เทียบกับคัมภีร์บาลีมาตรฐาน เช่น อภิธัมมัตถสังคหะ หรือ ธรรมสังคณีแก้ไขคำที่คลาดเคลื่อนจากการคัดลอกหรือความเข้าใจผิดในอดีต พร้อมคำอธิบายประกอบ

4. **การศึกษาวิเคราะห์** วิเคราะห์โครงสร้างทางภาษา เช่น โวหารช้า โวหารเปรียบเทียบ จังหวะเสียงวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อค้นหา “แนวคิดหลัก” และ “เจตนาทางธรรม” ในการสื่อสารธรรมะศึกษาบริบททางวัฒนธรรมล้านนา เพื่อทำความเข้าใจการปรับธรรมะให้เข้ากับชีวิตของชุมชน

5. **คุณค่าทางภาษาและศาสนา** เป็นแบบอย่างของการใช้ภาษาไทยถิ่นล้านนาในการถ่ายทอดหลักธรรมชั้นสูง (อภิธรรม) ช่วยให้ผู้คนทั่วไปเข้าใจหลักธรรมที่ซับซ้อน ผ่านโวหารเรียบง่าย เป็นต้นแบบของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงพื้นที่ ที่ยึดโยงกับภาษา วัฒนธรรม และชีวิตของคนในท้องถิ่น

¹⁴ พระมหาปุรณะ ชาตเมโธ (โพธิ์นอก). “คัมภีร์วิสุทธิมรรคคัคคณัฐ : การชำระและการศึกษา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

สรุป

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนาไทยมีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น ทั้งด้านภาษา รูปแบบการแต่ง และการสื่อความธรรมะให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น หนึ่งในคัมภีร์ที่สะท้อนลักษณะดังกล่าวได้ชัดเจน คือ ไวยาหารอภิมมมาติกาสำนวนล้านนา คัมภีร์เล่มนี้ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของชุมชนล้านนาในการประยุกต์เนื้อหาหลักซึ่งของพระอภิธรรมให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าถึงคนทั่วไป ด้วยภาษาท้องถิ่นที่มีความไพเราะ เข้าใจง่าย และสอดคล้องความหมายเชิงปริยัติอย่างแนบเนียนจากการศึกษาคัมภีร์ฉบับนี้พบว่า โครงสร้างเนื้อหายึดตามหลักอภิธรรมว่าด้วย “มาติกา” หรือหมวดหมู่แห่งธรรม ซึ่งเป็นหัวข้อสรุปธรรมะที่ใช้เป็นพื้นฐานของอภิธรรมปิฎก เนื้อหาจึงประกอบด้วยการแจกแจงธรรมหลายหมวด เช่น ชันธ อินทรีย์ อายตนะ ธาตุ อริยสัจ เป็นต้น โดยผู้เรียบเรียงได้ปรับถ้อยคำจากภาษาบาลีให้กลายเป็นภาษาล้านนา พร้อมใช้ไวยาหารซ้ำ การเปรียบเทียบ และสำนวนที่มีจังหวะท่วงทำนอง เพื่อให้ง่ายต่อการจดจำและถ่ายทอดในวัดหรือชุมชนในแง่ของภาษาศาสตร์ คัมภีร์นี้ใช้ไวยาหารล้านนาอย่างหลากหลาย มีทั้งคำยืมจากบาลี-สันสกฤต คำพื้นถิ่นล้านนาแท้ และคำที่แปลงเสียงหรือรูปแบบจากบาลีเพื่อให้เหมาะกับบริบทภาษาถิ่น เช่น การใช้คำว่า “ชันธโห้” แทน “ชันธห่า” หรือ “นามรูป” ที่ถูกแปลงเสียงให้กลายเป็นคำในจังหวะท้องถิ่น นอกจากนี้ยังปรากฏกลวิธีการใช้ภาษาแบบเทศนา ที่มีลักษณะการกล่าวซ้ำ การไล่ระดับ และการใช้ภาพเปรียบเทียบทางธรรมเพื่อให้เกิดอรรถรสและความเข้าใจที่ลึกซึ้งแม้ว่าคัมภีร์จะเขียนขึ้นในท้องถิ่น แต่เนื้อหาและรูปแบบมีคุณค่าทางศาสนาอย่างแท้จริง กล่าวคือ เป็นการพยายามนำธรรมะลึกซึ้งมา “ถอดรหัส” เป็นถ้อยคำที่คนทั่วไปเข้าถึงได้โดยไม่ลดทอนสาระของธรรม เป็นการสื่อธรรมะด้วยวิธีแบบพื้นบ้านแต่ไม่ไร้มาตรฐาน โดยยังรักษาแก่นพระอภิธรรมไว้ได้อย่างครบถ้วน จึงอาจกล่าวได้ว่า คัมภีร์นี้เป็นเสมือน “สะพาน” ที่เชื่อมระหว่างธรรมะแบบราชสำนัก (บาลี) กับสังคมชาวบ้านในล้านนา

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้ มุ่งศึกษาถึงการวิเคราะห์ไวยาหารอภิมมมาติกาสำนวนล้านนา : การปริวรรตตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์ ตลอดจนการตรวจชำระภาษาบาลี และเพื่อวิเคราะห์ไวยาหารอภิมมมาติกา แต่ไม่ได้วิเคราะห์เจาะลึกลงไปในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ยังมีประเด็นอื่นที่น่าศึกษาอยู่อีกมาก ซึ่งมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ควรมีการศึกษาเรื่อง “มาติกาสำนวนล้านนา : การปริวรรตตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อเปรียบเทียบกับอภิธรรมปิฎก” ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยและปริวรรตคัมภีร์อภิธรรมของล้านนา อันเป็นวรรณกรรมของชาวล้านนา เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษาเล่าเรียนถึงอภิธรรมแบบล้านนา ให้แพร่หลายออกไป

2. ควรมีการศึกษาเรื่อง “โยชนาอภิธัมมาสำนวนล้านนา : การปริวรรตตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์” เพื่อชำระภาษาบาลีที่ใช้ในปัจจุบัน ว่ามีลักษณะต่างกันหรือต่างกันอย่างไร

3. ควรมีการศึกษาเรื่อง “บาลีโยชนาอภิธัมมัตถสังคหะสำนวนล้านนา : การปริวรรตตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์” เพื่อชำระภาษาบาลีที่ใช้ในปัจจุบัน ว่ามีลักษณะต่างกันหรือต่างกันอย่างไร

4. ควรมีการศึกษาเรื่อง “อตุลโยชนา อภิธัมมัตถสังคหี สำนวนล้านนา : การปริวรรตตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์” เพื่อชำระภาษาบาลีที่ใช้ในปัจจุบัน ว่ามีลักษณะต่างกันหรือต่างกันอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ. 2513).

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ปัญหาเรื่องพระอภิธรรม**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2505).

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จำลองศิลป์. 2549).

พระมหาจักรพันธ์ สุระเตโช (สุระโพธา). “คัมภีร์อภิธัมมาสำนวนล้านนา : การปริวรรต ตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2564).

พระมหาภีร์รัฐกรณ์ อัสมาลี (พินนาวา). “มัลลยวัตถุทีปนี : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (บาลี). (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2549).

พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ (โพธิ์นอก). “คัมภีร์วิสุทธิมคคคัคคณัฐี : การชำระและการศึกษา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2555).

